

Rod jmen

a) Přírozený (biologický) rod

- je odrazem reality, označuje **jedince mužského a ženského pohlaví**, případně absenci přírozeného rodu (názvy mláďat)
- **existuje** u názvů **osob** a některých názvů **zvířat** (ne u rostlin)
- **rod přírozený a gramatický nelze směřovat**
- **rozdíly v přírozeném rodě lze vyjádřit:**
 - a) lexikálními prostředky
 - b) slovotvornými prostředky
 - c) syntaktickými prostředky /shodou/
- některé **názvy osob** rodové protějšky netvoří, např.
názvy povolání: *horník, montér, pradlena*;
jména vespolečná: *lenoch, miláček, potvora, trdlo*.
- některé **názvy zvířat** rod. protějšky netvoří: *papoušek, kukačka, zmije*.
- **souborná pojmenování:** jedno pojmenování pro všechny rody: *člověk, kur, rodič, sourozenec*.
souborný význam může získávat jeden člen dvojice: *holub, liška, pes* apod.

b) Gramatický rod jmen

- **vznik gr. rodu:** vznikl aplikací přirozeného rodu na neživotné substance
- gr. rod: maskulinum, femininum, neutrum
- **vlastní kategorie** pouze u substantiv, záležitostí **shody** (kongruence) se substantivem u ostatních jmen
- **slovní druhy s kategorií gramatického rodu:** substantiva, adjektiva, většina zájmen a ohebných číslovek, u sloves – slovesné tvary příčestí, tvary přechodníků
- **vyjádření gr. rodu:** souborem gr. koncovek (v celém paradigmatu)
- **funkce gr. rodu:** slouží ke třídění jmen a přiřazování k určitému typu deklinace
- **kolísání v gr. rodě:**
 - a) M x F: zakončení na: *-l, -z, -j, -c*, např. *kyčel, rez, esej, (Olomouc)*
 - b) M x F x N: *rukojmi* (dle Příruční mluvnice češtiny)
 - c) dvojrodost vyjádřena zakončením: *brambor – brambora*, ale spisovně jen *okurka* atd.

Gramatická životnost

se nemusí shodovat s reálnou životností

- existuje jen u maskulin
- vyjádřena: souborem gramatických koncovek
- vznikla: jako důsledek syntaktických potřeb
- gramaticky životná jména: **shoda** tvaru **genitivu a akuzativu sg.**
- gramaticky neživotná jména: **shoda** tvaru **nominativu a akuzativu sg.**

Jen gramaticky neživotné jsou:

- názvy rostlin (*petrklíč, smrk, ...*)
- hromadná jména (*dobytěk, hmyz, zástup, dav, lid, ...*)

Některé **neživotné substance** mají **životné koncovky**, nebo **životné i neživotné koncovky**:

- *sněhuláci, dnové, hrobové;*
ledoborci/ledoborce, uzenáči/uzenáče, bacili/bacily
(shoda podle formy, tzn. koncovky podmětu)
Ledoborci vypluli. / *Ledoborce* vypluly.
- *nosiči/nosiče, jmenovatelé/jmenovatele, sběrači/sběrače*
(shoda podle významu)
Unavení nosiči odpočívali. / *Železné nosiče* zrezivěly.
- *najít hřiba, dát si panáka, plavat kraula*
(expresivní tvary jsou životné – mají životné akuzativní tvary)

Výjimka: *lidičky, koně, rodiče* – v Npl. substantiva (podmět) **koncovky** **neživotné**, **ale shoda podle smyslu** (v přísudku a přívlastku) *Mladí rodiče byli nezkušení.*